

Pád Říma: Když byli mikrobi silnější než armády

– TEXT – Josef Pravec – FOTO – Archiv, Shutterstock

Epidemie už několikrát změnilý osud lidské civilizace a covid-19, i když jde o pohromu daleko menší, než o jakých máme zprávy z minulosti, je toho připomínkou. Ještě před jeho rozšířením napsal americký historik Kyle Harper o vlivu nakažlivých nemocí na lidskou společnost pozoruhodnou studii „Pád Říma“. Na rozdíl od jiných dějepisců fascinovaných strmým pádem antické civilizace klade důraz na úlohu, kterou při něm hrály klimatické změny a právě velké epidemie. Jde o vědecky i čtenářsky zajímavé propojení přírodních a humanitních věd a vztahu mezi člověkem a životním prostředím.

Nová metoda

Pomocí moderních vědeckých metod a dat z „přírodních archivů“, tedy z ledovcových jader nebo sekvenování DNA, Harper odhaluje, že osud Říma nebyl psán pouze jeho politiky, vojáky a okolními národy. Přidává, že k němu přispěly i sopečné erupce, sluneční cykly, klimatická nestabilita či devastující účinky rychlého šíření virů a bakterií, které umožnila pokročilá římská infrastruktura. Kolaps mocné říše byl podle autora triumfem přírody nad lidskou společností.

Ve druhém století, na vrcholu své síly, byl Řím nepoznatelnou supervelmocí. O tři století později byly jeho zdroje zcela vyčerpané a říše se topila v politickém chaosu a v krvi. Kniha popisuje boj jejích obyvatel s neustále se zhoršujícími výkyvy podnebí a opakovaně propukajícími epidemiemi pravých neštovic, dýmějového moru a jiných nakažlivých chorob, jimž impérium ohrožované i nájedzy takzvaných barbarských kmenů nemohlo odolávat navěky.

Kyle Harper

Pád Říma

(nakladatelství Maraton, Praha 2021, přeložil Jan Petříček, 408 stran)

Kyle Harper je profesorem starověkých dějin na Oklahomské univerzitě. Je také autorem knih *Otroctví v pozdním Římě* a *Od studu ke hříchu: Křesťanství a proměna sexuální morálky v pozdní antice*.

Jak to ale podle Harpera bylo konkrétně? Vzestup císařství trvajícím skoro dvě století od císaře Augusta až do začátku vlády Marka Aurelia, tedy přibližně od roku 30 před Kristem až do roku 160 našeho letopočtu, se překrýval s obdobím stabilního teplého klimatu. Podmínky pro zásobování 70milionové populace potravinami byly příznivé, v nevídané prosperitě rostla města, stavěly se tisíce kilometrů silnic a živá byla i doprava po moři. Pak ale v důsledku ochlazení začali mít zemědělci problém vypěstovat potřebné množství obilí a propukly hospodářské těžkosti. Do toho vojáci v roce 165 z východu – snad z Arábie – zavlekli do impéria neznámou chorobu.

Podle moderních výzkumů šlo zřejmě o pravé neštovice, které se důsledkem snadného cestování začaly nezadržitelně šířit. Zahubily nejméně desetinu obyvatel říše, především ve velkých městech, kde se žilo v daleko horších hygienických podmínkách než jinde.

Společnost byla ještě dostatečně robustní, aby úder vydržela a po odeznění nákazy doháněla demografickou ztrátu zvýšenou porodností. Doba rozkvětu ovšem skončila. Chaos totiž vyvolal nedostatek potravin a hladoví lidé z měst loupili na venkově. Klesly daňové výnosy a Marcus Aurelius musel dražit palácové poklady, aby měl peníze na armádu. Nestačilo to a oslabené impérium se při nájedzech z mnoha stran stáhlo do defenzivy, z níž se již nevymanilo.

Další epidemie už Řím téměř rozložila. Přišla v roce 249 a podle křesťanského biskupa Cypriána, jenž o ní psal, se mluví o cypriánském moru. Nejdříve úrodu zničilo velké sucho, pak se z nitra Afriky rozšířila nákaza, která v příštích dvaceti letech decimovala nejen velká města – data z egyptské Alexandrie ukazují, že tamní populace klesla na třetinu –, ale rovněž venkov.

Mikrobiální viník katastrofy zůstává nejasný. Podle Harpera šlo buď o pandemickou chřipku, nejpravděpodobněji pak o krvácivou horečku, virové onemocnění podobné ebolě. Důsledkem byla nepřehledná zmršť násilí. Rozpadla se centrálně řízená úřednická mašinérie a na desetinasobek narostly ceny. Zhroutil se i nákladný systém obrany vnějších hranic a do provincií vtrhly germánské kmeny. Veřejnost hledala obětní beránky a našla je v křesťanech,

Justiniánský mor před polovinou šestého století byl nezměrnou katastrofou. Kronikářům se zdálo, že lidská civilizace končí.

kteří odmítali uctívat tradiční bohy zajišťující podle tehdejších představ ochranu před nemocemi. Na popravišti skončil i biskup Cyprián. Pořádek obnovili až vojenští císaři, kteří vsadili na celkovou militarizaci. Řím zůstal centrem, noví vládcí však už panovali z vojenských táborů. A civilizace viditelně zhrubla.

Řetězová reakce

Východořímské říši (v roce 395 byl největší evropský územní celek rozdělen vedví) za jinak ambiciózního císaře Justiniána zasadil rozhodující ránu před polovinou šestého století dýmějový mor. Na lidi ho přenesly blechy žijící v srsti krys a do Středomoří se zřejmě dostal z Asie spolu s obchodníky s hedvábím. Spouštěčem ovšem znovu byla náhlá změna klimatu po masivních sopečných erupcích, snad na Islandě. Popel a oxid siřičitý v atmosféře přinesly nejstudenejší dekádu od konce doby ledové a hlad.

A nejen to. „Narušení klimatu těsně před justiniánským morem je oslepujícím zábleskem, o němž instinktivně víme, že musí souviset s otřesem, který následoval. Nemáme jasno, jak přesně jedno zapříčinilo druhé. Morová epidemie je ale výsledek řetězové reakce,“ uvádí Harper. Řadí do ní působení celé řady organismů a výkyvy teploty a srážek.

Výsledek byl katastrofální a v Konstantinopoli v roce 542 zemřelo 300 tisíc z půl milionu obyvatel. Podle

Dějiny lidské civilizace jsou klimatickými vlivy a evolucí mikroorganismů psány v daleko větší míře, než si dokážeme přiznat.

kronikáře Prokopie epidemie „odnesla“ polovinu lidí. Antická civilizace skončila v masových hrobech. Navíc se mor v následujících dvou stoletích v průměru po patnácti letech opakovaně do celého Středomoří vracel, což znemožnilo jakoukoliv obnovu a úspěšnou obranu před expanzí islámu, která přišla zhruba o století později.

Harperův pohled na události je stále pouze jedním z mnoha. Dál existují tradičnější názory, že hlavními příčinami úpadku Římské říše byly ekonomický rozval, politické třenic a občanské války, byrokratizace státní správy či nápor nepřátel. Současná epidemie koronaviru nicméně dává autorovi, který knihu dopsal tři roky před jejím propuknutím, v mnohém za pravdu. Protože tehdejší ohromný populační propad a ztráta víry v budoucnost všechny nahromaděné hospodářské a sociální problémy vyostřily. V antice byli lidé proti mikrobům téměř bezmocní a dopadlo to špatně. ■